

Дубасенюк О.А. Спецкурс з андрагогіки як засіб професійного й особистісного становлення майбутніх магістрів // Андрагогічний вісник. – 2014. – Випуск 5. – С. 96-106.

УДК 378.1

Дубасенюк О.А.,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

СПЕЦКУРС З АНДРАГОГІКИ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО Й ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ

У статті розглядаються особливості викладання спецкурсу з андрагогіки. Зазначено, що спецкурс відображає чотири основні ідеї: а) міждисциплінарність, яка передбачає включення матеріалу з філософії освіти, психології, педагогіки та інших галузей науки, що також мають свій предмет дослідження в освіті дорослих; б) інтегративність, що охоплює багатоманітність зв'язків освіти дорослих із різними сторонами життєдіяльності людини і суспільства, а також характеристику соціального контексту розвитку освітньої практики; в) усебічність – можливість повніше охопити проблеми, які потребують теоретичного осмислення і практичного вирішення; г) цілісність – можливість показати єдність різних напрямів освітньої діяльності; необхідність освіти для цілісного розвитку людини. Охарактеризовано зміст основних модулів: I. Концептуальні засади нової парадигми освіти. Андрагогіка в системі сучасного людинознавства; II. Доросла людина як суб'єкт освіти і навчання; III. Неперервна освіта як фактор розвитку дорослої людини; IV. Особливості навчання дорослих. Виявлено рівні та показники засвоєння студентами знань з основ андрагогіки.

Ключові слова: андрагогіка, інтегративність, цілісність, доросла людина як суб'єкт освіти і навчання.

В статье рассматриваются особенности преподавания спецкурса по андрагогике. Отмечено, что спецкурс отражает четыре основные идеи: а) междисциплинарность, которая предусматривает включение материала по философии образования, психологии, педагогике и других отраслей науки, которые имеют свой предмет исследования в образовании взрослых; б) интегративности, охватывающей многообразие связей образования взрослых с различными сторонами жизнедеятельности человека и общества, а также характеристику социального контекста развития образовательной практики; в) всесторонность – возможность полнее охватить проблемы, требующие теоретического осмысления и практического решения; г) целостность – возможность показать единство различных направлений образовательной деятельности; необходимость образования для целостного развития человека. Охарактеризовано содержание основных модулей: I. Концептуальные основы новой парадигмы образования. Андрагогика в системе современного человековедения; II. Взрослый человек как субъект образования и обучения; III. Непрерывное образование как фактор развития взрослого человека; IV. Особенности обучения взрослых. Выявлены уровни и показатели усвоения студентами знаний по основам андрагогике.

Ключевые слова: андрагогика, интегративность, целостность, взрослый человек как субъект образования и обучения.

The article discusses the features of teaching a special course on andragogy. It was noted that a special course reflects the four main ideas: a) interdisciplinary, which provides for the inclusion of material on the philosophy of education, psychology, pedagogy, and other branches of science with a subject of study in adult education; b) integraty, covering the variety of adult education ties with various aspects of life of the individual and society, as well as the characteristics of the social context of educational practice; c) comprehensiveness - the possibility of full coverage of the issues that require theoretical understanding and practical solutions; d) integrity – the ability to show the unity of the various educational activities; the need for education for holistic human development. Characterized by

the content of the main modules: I. Conceptual bases of a new paradigm of education. Andragogy in the modern human studies; II. A grown man as the subject of education and training; III. Continuing education as a factor in the development of an adult; IV. Features of adult education. Identified and indicators of assimilation of knowledge by students on the fundamentals of andragogy.

Keywords: *andragogy, integraty, comprehensiveness, a grown man as the subject of education and training.*

В останні роки в Україні актуалізувалася проблема освіти дорослих. В умовах євроінтеграційних процесів та глобальних перетворень виникла потреба подальшої розробки системи освіти дорослих, її спрямованості на розвиток особистості, творчих здібностей, професійної та соціальної компетентності. Суспільні трансформації зумовили перехід від концепції освіти на все життя до концепції освіти впродовж життя, пошук сучасних підходів, інноваційних технологій, нових моделей освітніх систем.

В Україні актуальність цього питання викликана: необхідністю навчання персоналу підприємств, установ, організацій, зокрема безпосередньо на виробництві; потребою професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних; специфікою навчання дорослих інвалідів, дорослих, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі; особливостями адаптації дорослих в умовах іншого лінгвокультурного середовища [11, с. 5].

Тому заслуговує на увагу впровадження спецкурсу з андрагогіки в умовах магістратури. Застосування такого спецкурсу спрямоване на поліпшення якості навчання, професійне й особистісне зростання дорослих.

У матеріалах ЮНЕСКО визначено головне завдання освіти дорослих – забезпечити людину комплексом знань і умінь для активного творчого життя в сучасному суспільстві. Йдеться про розвиток людини впродовж усього життя як фахівця, громадянина, індивідуальності, а отже, і про неперервну освіту, яка супроводжує людину в різні періоди її життя.

Безперервність передбачає таке входження дорослих в освітню діяльність, яке має підвищити їх упевненість у майбутньому, допомогти грамотно інтерпретувати життєві явища, сприяти консолідації людей на основі загальнолюдських цінностей, розвивати соціальну і професійну мобільність, а відтак, визначити для себе сенс життя, своє місце в соціумі, свій людський і громадянський обов'язок.

Мета статті: проаналізувати роль спецкурсу з андрагогіки як засіб професійного й особистісного становлення майбутніх магістрів.

Ураховуючи думку С.П. Архипової, вважаємо, що спецкурс має відображати чотири основні ідеї:

а) міждисциплінарність, яка передбачає включення матеріалу з філософії освіти, психології, педагогіки та інших галузей науки, що мають свій предмет в освіті дорослих;

б) інтегративність, що охоплює багатоманітність зв'язків освіти дорослих з різними сторонами життєдіяльності людини і суспільства, а також характеристику соціального контексту розвитку освітньої практики;

в) усебічність – можливість повніше охопити проблеми, які потребують теоретичного осмислення і практичного вирішення;

г) цілісність – можливість показати єдність різних напрямів освітньої діяльності; необхідність освіти для цілісного розвитку людини [2, с. 5].

Майбутні магістри мають осмислити основні характеристики спецкурсу з андрагогіки, як-от: цілепокладання, визначення принципів неперервної освіти і розробка змісту, форм і методів, прийомів оптимізації освітнього процесу, а також оцінювання методів, що застосовуються. Важливо також ознайомитися із сучасними освітніми технологіями, які створюють гнучкий адаптивний простір для реалізації цілей і змісту освіти.

Існує велика кількість активних та інтерактивних технологій, що можуть бути використані на різних етапах засвоєння курсу андрагогіки, а саме: початкове оволодіння знаннями, їх закріплення, формування вмінь і навичок [2].

Спецкурс уміщує чотири модулі. **I модуль «Концептуальні засади нової парадигми освіти. Андрагогіка в системі сучасного людинознавства»** присвячено проблемі освіти в житті сучасного суспільства. У Декларації прав людини визначено концептуальні засади нової парадигми освіти. Наголошено, що освіта має бути спрямована на всебічний розвиток людини. У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі виділяють такі альтернативні ціннісні уявлення про призначення освіти, як-от: освіта для розвитку духовних сил, здібностей, умінь, які дозволяють б долати життєві перешкоди; освіта з метою формування морально відповідальних і соціально адаптованих індивідів; освіта для розвитку практичних умінь і навичок; освіта для особистого зростання та для розширення пізнавальних можливостей, особистого задоволення; освіта для естетичного розвитку.

Відповідно у процесі лекційного викладу матеріалу майбутні магістри знайомляться з концептуальними основами нової парадигми освіти, осмислюють предмет, завдання та особливості андрагогічної науки, значення освіти дорослих у сучасних умовах, розглядають різні погляди вчених щодо важливості освіти дорослих, аналізують чинники, що сприяли розвитку такої освіти. Майбутні фахівці усвідомлюють місце андрагогіки в системі сучасного людинознавства, простежують становлення, етапи та шляхи розвитку андрагогіки, виявляють різноаспектність досліджень цієї сфери, осмислюють структуру освіти дорослих. Крім того, студенти знайомляться з особливостями розвитку освіти дорослих в Україні.

На практичних заняттях обговорюються питання: підвищення ролі освіти та нагальної потреби освіти дорослих у сучасних умовах, актуальні концептуальні положення нової парадигми освіти щодо різного тлумачення поняття «андрагогіка»; відмінності між педагогікою й андрагогікою. У процесі дискусії визначається мета і зміст освіти в сучасних умовах, роль освіти у ХХІ столітті, ідеал “освіченої досконалої людини”. Студенти виявляють подібність і відмінності професій педагог і андрагог, з’ясовують, що нового вносить андрагогіка в наше уявлення про освіту як соціальне явище, виокремлюють основні ознаки формальної, неформальної й інформальної освіти. Майбутні магістри аналізують напрями розвитку освіти дорослих в Україні у контексті реалізації міжнародних програм, обговорюють проблему адаптації дорослої людини до умов життя в пострадянському суспільстві (90-ті роки ХХ ст.), простежують тенденції розвитку освіти дорослих в Україні на початку ХХІ ст., виявляють перспективні напрями розвитку освіти дорослих в Україні.

Крім того, студенти знайомляться із напрямками досліджень зарубіжних науковців у сфері андрагогіки: внесок у майбутнє – пріоритет освіти (Ж.В. Аллак), вік освіти (В.Б. Миронов), філософськими засадами освіти для ХХІ століття (Б.С. Гершунський), освіта дорослих у загальноцивілізаційному контексті (І.О. Колесникова, Л.М. Лесохіна, О.І. Огієнко, В.Г. Онушкін, Н.О. Тоскіна) та працями вітчизняних учених, щодо теоретичних та методологічних засад освіти дорослих (Л.Б. Лукьянова, С.П. Архипова, О.В. Анищенко, Л.Є. Сігаєва) [1–3; 5; 7–10].

Майбутні магістри виконують індивідуальні завдання: проводять опитування студентів за темою заняття, готують реферати з проблеми освіти дорослих, ураховуючи досвід зарубіжних країн: освіта дорослих розглядається як явище культури (американка Ф. Кунігхем, француз А. Моль, швейцарець П. Фюртер, швед Т. Тюсен, російські психологи Ю.М. Кулюткін, Г.С. Сухобська та ін.), М. Дюрко (Угорщина), П. Шукли (Індія), А. Корреа (Бразилія), П. Лангран (Франція), Ф. Джессан (Англія), А.В. Даринський, В.Г. Онушкін, Ю.М. Кулюткін, Є.П. Тонконога, Л.М. Лесохіна (Росія) [5; 6; 9; 10]; визначають предмет андрагогіки на основі аналізу різних підходів зарубіжних та вітчизняних учених, готують реферати за темами: «Життя і просвітницька діяльність у сфері андрагогіки Малколма Ноулза», «Розвиток освіти дорослих у США» та ін., аналізують особливості андрагогічної й педагогічної моделей навчання. Зі студентами проводиться анкетування щодо важливості освіти дорослих.

II модуль «Доросла людина як суб'єкт освіти і навчання» передбачає ознайомлення студентів під час лекції з особливостями дорослої людини як суб'єкта освіти та навчання. Студенти мають усвідомити дорослість як етап життєвого циклу людини, проаналізувати особливості періодизації життя дорослої людини, простежити основні психофізичні закономірності розвитку дорослих, виявити кризи та кризові ситуації дорослої людини.

На практичних заняттях майбутні магістри вивчають наукові праці, які розкривають особливості людини як предмету пізнання (Б.Г. Ананьєв, М.О. Бердяєв, І.С. Кон), особливості психології дорослих (Т.М. Дзюба, С.В. Зінченко, В.Ф. Моргун, О.Г. Коваленко, Н.Ю. Ткачов), психологію навчання дорослих (С.Г. Вершловський, Т.М. Дзюба, О.Г. Коваленко, Ю.Н. Кулюткін) [2–6]. Студенти обговорюють специфічні характеристики, властиві дорослій людині; виокремлюють ознаки поняття “дорослість”, “зрілість”; аналізують, якою мірою освіта допомагає людині усвідомлювати проблеми сенсу дорослого життя, простежують етапи, на які поділяється життя дорослої людини, виявляють основні психофізіологічні закономірності розвитку дорослих і можливості їх урахування у діяльності андрагога, аналізують освітні орієнтації дорослих, з'ясовують засоби подолання кризових ситуацій дорослої людини.

Студенти здійснюють опитування за темою заняття, обговорюють заповіді творчої особистості за книгою П.Вайнцвайга “Десять заповедей творческой личности” (М., 1989), готують доповіді та реферати за книгами М.О. Бердяєва “Самопізнання” (Л., 1991) та Т.М. Дзюби, О.Г. Коваленко Психологія дорослості з основами геронтології (К., 2013), обґрунтовують феномен дорослості як базову категорію андрагогіки за монографією “Освіта дорослих: теоретичні й методологічні засади” (К., 2012).

III модуль «Неперервна освіта як фактор розвитку дорослої людини ставить за мету ознайомлення студентів із концептуальними засадами системи неперервної освіти, головними періодами розвитку безперервної освіти, а також із поняттям «неперервна освіта»; обґрунтування передумов побудови системи неперервної освіти, принципів цілісної системи неперервної освіти. Студенти розглядають неперервну освіту дорослих як умову розвитку особистості й суспільства, спираючись на принципи навчання дорослих. З'ясовують основні фактори, що доводять важливість безперервного навчання: активне упровадження нової техніки і технологій, що є наслідком науково-технічного прогресу, часто спричиняє відмирання або зміну деяких видів робіт. У зв'язку з цим виявлено, що наявна кваліфікація працівника і керівника не може бути гарантована базовою освітою та досвідом попередньої діяльності.

Майбутні магістри у процесі лекцій знайомляться з особливостями системи підвищення кваліфікації в умовах неперервної освіти, специфікою самоосвіти дорослих, етапами наступності підвищення кваліфікації в системі неперервної освіти, соціально-педагогічними проблемами діагностики ефективності підвищення кваліфікації й перепідготовки фахівців, показниками ефективності цієї системи. Студенти вивчають проблему неперервної освіти та її перспективи, спираючись на відповідні наукові джерела (С. П. Архипова, Б. С. Гершунський, І. А. Зязюн, Л. Б. Лук'янова, Н.Г. Ничкало, В. Г. Онушкін, Е. І. Огарьов, О. А. Орлова, Л. Є. Сігасєва) [2; 3; 10; 11].

Студенти розглядають актуальність проблеми неперервної освіти, аналізують канали реалізації неперервної освіти, етапи вивчення проблеми безперервної освіти, характеризують основні принципи функціонування такої системи, виявляють місце освіти дорослих у системі неперервної освіти, сутність нового уявлення про призначення освіти дорослих у контексті загальноцивілізаційних процесів.

На практичних заняттях обговорюється питання неперервної освіти дорослих як умови розвитку особистості й суспільства, характеризуються її відмінності від дитячо-юнацької освіти за специфікою контингенту, своєрідністю освітніх закладів, форм і методів їх діяльності; змістом цілей і завдань освітнього процесу; особливостями форм і методів педагогічної роботи із суб'єктами навчальної діяльності. Студенти аналізують

принципи навчання дорослих: провідну роль самостійного навчання; організацію спільної роботи, пов'язаної з плануванням, реалізацією й оцінюванням процесу навчання; опору на досвід дорослих, індивідуалізацію та системність навчання, відповідність конкретним життєво важливим цілям, урахування професійних і соціальних чинників; актуалізацію результатів навчання, свободу у виборі цілей, змісту, форм, методів, джерел, термінів, часу, місця навчання, розвиток освітніх потреб.

Майбутні магістри розглядають сутність самоосвіти дорослих у системі неперервної освіти, простежують етапи наступності та особливості підвищення кваліфікації в системі неперервної освіти спеціаліста, соціально-педагогічні проблеми діагностики ефективності підвищення кваліфікації й перепідготовки фахівців, основні показники ефективності СПК. Студенти виконують індивідуальні завдання, готують доповіді на тему: «Самоосвіта у процесі професійного становлення фахівця», «Роль самоосвіти в житті й діяльності Івана Франка», «Самоосвіта у житті та педагогічній діяльності А.С. Макаренка та В. О. Сухомлинського».

IV модуль «Особливості навчання дорослих» передбачає ознайомлення студентів із особливостями навчання дорослих, функціями, основними принципами освіти дорослих, методами й організацією такого навчання, специфікою педагогічної діяльності викладача-андрагога, освітніми системами дорослих, розвитком особистісних ресурсів дорослих учнів та стратегіями управління освітнім процесом. Увага була акцентована на лекційне заняття як інтенсивний спосіб навчання. На практичних заняттях обговорювалися питання специфіки андрагогічної підготовки викладачів, а також зміст інтегрально-рольової позиції педагога-андрагога, найбільш типові моделі освітніх систем для дорослих.

Студенти вивчали й апробовували методи активного навчання дорослих людей (А. А. Вербицький), інновації та технології навчання (О. В. Аніщенко, С. І. Змеєв, М. В. Кларін, Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігаєва), індивідуальні відмінності у мислительній діяльності дорослих учнів (С. В. Зінченко, Ю. Н. Кулюткін, Г. С. Сухобська) [4; 6; 10; 11].

Майбутні магістри виконували індивідуальні завдання: готували доповіді з тем «Інноваційні методи навчання дорослих», «Сучасні технології освіти дорослих». На занятті ними проаналізовано: структуру, процедуру конструювання й особливості практичної реалізації технологій навчання дорослих; тренінгові технології в освіті дорослих, соціально-психологічні аспекти технологій освіти дорослих; сутність і характеристика технологій навчання. У процесі обговорення студенти виокремлювали чинники, що можуть мотивувати дорослих до навчання, серед них: прагнення зберегти роботу, залишитися на займаній посаді; бажання одержати підвищення по роботі або зайняти іншу посаду; зацікавленість у підвищенні заробітної плати; інтерес до пізнання, до самого процесу оволодіння новими знаннями та навичками, бажання встановити контакти з іншими суб'єктами освіти.

Студенти, які й самі складають групу середньої дорослості, прагнули осмислити сучасні підходи до організації освіти дорослих, що передбачали застосування різноманітних форм і методів, зокрема нетрадиційних. Такі підходи орієнтували дорослого учня на активне засвоєння способів пізнавальної діяльності, на особистість дорослого учня, на забезпечення можливостей його саморозкриття і самореалізації; виявляли особистісну причетність усіх учасників процесу навчання до проблем освіти дорослих, формували у дорослих учнів досвід самостійного пошуку нових знань, їх застосування у нових умовах. У цілому спецкурс із андрагогіки сприяв розвитку творчої духовно-моральної особистості майбутнього педагога, формуванню культури рефлексивного мислення у студентів, збагаченню емоційно-ціннісного досвіду навчально-ігрової діяльності, пов'язаної з її рольовими компонентами [2, с. 59].

Крім того, у навчальному процесі було створено умови, які стимулювали студентів до творчого пошуку, генерування нових ідей та уявлень, висунення альтернативних

позицій; надавали можливість студентам висловлювати припущення стосовно широкого кола педагогічних явищ, ситуацій в освіті дорослих та засобів їх вирішення.

Майбутні магістри збагачували свої знання щодо традиційних і нетрадиційних форм та методів роботи з дорослими учнями; оволодівали способами переведення лекційного заняття в інтенсивний спосіб навчання. Так викладач спочатку знайомить студентів із методикою сучасної лекції, у процесі якої пропонує усім слухачам методичні матеріали, за якими слухачі працюють під час лекції, а наприкінці заняття педагог видає посібники для самоосвіти за темою лекції. Далі розкриваються особливості викладання проблемної лекції, яка містить актуальне питання, що має активізувати мислення слухачів. Пошук відповіді відбувається у результаті дискусії, де обидві сторони – слухач і викладач – є співрозмовниками. Лекція удвох – це також проблемна лекція за участю двох викладачів, які мають різні точки зору на ту чи іншу проблему, у процесі дискусії вони висловлюють свою позицію щодо проблеми лекції. Активний діалог між викладачами так чи інакше робить слухачів його активними учасниками. Діалогізована лекція, лекція-дискусія, лекція-робоче засідання – кожний етап такого типу лекцій передбачає аналітико-синтетичну діяльність як з боку викладача-андрагога, так і з боку слухачів. Сюди відносяться міркування, аргументація, аналіз, синтез, моделювання, уточнення обопільних позицій тощо.

На практичних заняттях можна змодельовати й такі активні форми, як конференції, тематичні вечори, зустрічі зі спеціалістами, усні журнали. Активізують студентів і групові бесіди, на яких викладач не “інформує”, а виступає консультантом із питань, що вивчаються, допомагаючи слухачам осягнути їх суть. Семінар може відбуватися у вигляді дискусії з теми, що вивчається. Роль викладача-андрагога обмежується керуванням обговореннями на семінарі й підсумковим виступом. Викладач має домогтися, щоб на семінарі виступили всі члени навчальної групи. Часто семінари переростають у жваву дискусію, але вона може виступати і самостійною формою заняття. Викладач завчасно визначає дискусійну проблему, готує до неї слухачів, навчає розглядати питання з різних сторін, а на дискусії заохочує учасників аргументовано відстоювати свою власну позицію, не дозволяє дискусію відхилитися від теми і робить узагальнюючі висновки.

Активною є практика застосування ділових та рольових ігор. Під час рольової гри студенти виконують ті чи інші ролі й програють близьку до реальної ситуацію. У діловій грі беруть участь слухачі, розподілені на невеликі групи. Кожна група отримує матеріали, в яких представлена та чи інша проблема. Завдання груп – вирішити проблему оптимальним способом. Організація гри, її корекція й узагальнююча оцінка – завдання викладача. Крім того, у практику навчання усе більш активно входять виконання творчих завдань, курсових і дипломних та інших наукових проєктів.

Результати дослідження успішності знань студентів з курсу андрагогіки дозволили виокремити три основні рівні щодо їх засвоєння.

Високий рівень (25 %) – свідчить, що студенти повною мірою усвідомили місце, предмет, мету, завдання та базові поняття курсу з андрагогіки. Спектр набутих знань має міжпредметний та інтегративний характер. Це допомогло студентам простежити етапи та тенденції становлення і розвитку андрагогіки, генезу освіти дорослих за рубежем та в Україні як цілісний процес; виявити особливості дорослої людини – суб'єкта освіти та навчання, з'ясувати різні підходи до періодизації життя дорослої людини, кризи розвитку особистості, освітні орієнтації дорослих людей; обґрунтувати концептуальні основи системи неперервної освіти, виявити специфіку навчання дорослих, виокремити загальне й особливе професій педагога і андрагога. Ними осмислено феномен грамотності як соціальний індикатор і показник ефективності освіти. Студенти усвідомили важливість розвитку безперервної освіти; принципи функціонування цілісної системи неперервної освіти, зокрема системи підвищення кваліфікації; особливості самоосвіти дорослих у цій системі. Вони оволоділи стратегією, формами, методами та технологією навчання дорослих учнів. Постійно прагнуть до самовдосконалення та саморозвитку.

Достатній рівень (42 %) свідчить, що студенти достатньою мірою усвідомили роль курсу андрагогіки в сучасних умовах, оволоділи науковим апаратом дисципліни. Вони осмислили етапи становлення і розвиток андрагогічних ідей у зарубіжній та вітчизняній науці. Здатні проаналізувати структуру освіти дорослих (формальну, неформальну, інформальну) та особливості дорослої людини як суб'єкта освіти та навчання. Ними засвоєні концептуальні положення системи неперервної освіти, особливості професій педагог і андрагог. Вони характеризують систему підвищення кваліфікації в умовах неперервної освіти, усвідомили значущість самоосвіти дорослих у системі неперервної освіти, соціально-педагогічні аспекти змісту освіти та основні принципи освіти дорослих. Студенти оволоділи різноманітними моделями освітніх систем для дорослих та формами і методами навчання дорослих учнів. У них розвинене прагнення до саморозвитку.

Середній рівень (33 %) свідчить, що студенти в цілому ознайомилися з науковим апаратом курсу з андрагогіки, мають уявлення щодо етапів її становлення і розвитку, з'ясували особливості розвитку освіти дорослих за рубежом та в Україні та в основному уявляють дорослу людину як суб'єкта освіти та навчання, ознайомилися із системою неперервної освіти, зі специфікою навчання дорослих, особливостями професії андрагог. Проте їх знання мають невпорядкований, фрагментарний характер. Вони недостатньою мірою усвідомлюють специфіку професії андрагога на відміну від педагога, який працює з дитячо-юнацьким колективом. Знання щодо методів навчання дорослих мають обмежений і стереотипний характер. Водночас студенти цієї групи розуміють необхідність подальшої самоосвіти у цій галузі.

Відтак, спецкурс з андрагогіки постає як засіб професійного й особистісного становлення майбутніх магістрів, які усвідомили необхідність неперервної освіти у сучасному світі.

Таким чином, упровадження у навчальний процес магістратури спецкурсу з андрагогіки засвідчило, що в сучасних умовах виникла потреба у підготовці майбутніх педагогів у напрямі освіти дорослих у контексті неперервної освіти. Студенти мали можливість ознайомитися із зарубіжними та вітчизняними науковими працями, в яких визначаються різні позиції науковців щодо сутності освіти дорослих як складової системи неперервної освіти. Майбутні магістранти з'ясували, що у XIX ст. в США та у 50–60-х рр. XX ст. в країнах Західної Європи почала розвиватися наука андрагогіка, предмет дослідження якої – навчання дорослих. Становлення андрагогіки як субдисципліни педагогіки пов'язане зі специфікою навчання дорослих людей. В Україні важливим явищем стало створення у 2000 році Всеукраїнського координаційного бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих України» за сприяння Інституту освіти ЮНЕСКО (з 2006 р. – Інститут ціложиттєвого навчання ЮНЕСКО). Студенти на основі вивчення наукової літератури осмислили сутність поняття «освіта дорослих», яке охоплює процеси формального, неформального та інформального навчання. Вони переконані, що тільки за їх допомогою дорослі люди можуть неперервно розвивати свої здібності, збагачувати знання й удосконалювати професійну компетентність або застосовувати їх у новому напрямі для задоволення своїх потреб і потреб суспільства.

Майбутні магістри усвідомили перспективні напрями розвитку освіти дорослих в Україні, які передбачають: необхідність розробки законодавчо-правової бази у цій сфері; єдине підпорядкування всіх форм навчання дорослих державній політиці; створення на державному рівні умов для неперервного навчання дорослих на безоплатній основі; демократизацію й автономізацію українських вищих навчальних закладів з метою реалізації ідеї неперервної освіти; здійснення системних наукових досліджень з проблем андрагогіки; упровадження нових технологій, нової техніки; створення бази даних про наявність видів освітніх послуг, що надаються навчальними закладами й підрозділами системи післядипломної освіти; поширення дистанційного навчання для дорослих людей; підготовку андрагогів-фахівців для роботи з дорослими; активне поширення інноваційних форм та методів освіти дорослих [10, с. 142-143].

Усе це свідчить про необхідність подальшої розробки проблеми освіти дорослих в Україні на різних рівнях: державному, регіональному, інституціональному та науково-методичному.

Література

1. Аллак Ж.В. Вклад в будущее: приоритет образования / Аллак Ж.В. – М., 1993.
2. Архипова С.П. Основы андрагогики: навч. посібник / Архипова С.П. – Черкаси, 2002. – 92 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века / Гершунский Б.С. – М., 1997.
4. Змеев С.И. Технология обучения взрослых: учеб. пособ. для студ. высших учеб. заведений / Змеев С.И. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002.
5. Колесникова И. А. Основы андрагогики: учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. 031000 / [И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая и др.]. – М. : Академия, 2003. – 238 с.
6. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых / Кулюткин Ю.Н. – М.: Просвещение, 1985.
7. Лесохина Л.Н. Образование взрослых в общецивилизационном контексте / Лесохина Л.Н. // Образование взрослых: теория и практика. Вып. 1 / под ред. В.Г. Онушкина, Н.А. Тоскиной и др. – СПб.: Институт образования взрослых, 1995. – С.14-21.
8. Миронов В.Б. Век образования / Миронов В.Б. – М.: Педагогика, 1990.
9. Огієнко О.І. Андрагогічна модель навчання: американський контекст : монографія / О.І. Огієнко, І.М. Литовченко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 234 с.
10. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: монографія / [авт. кол. Л.Б. Лук'янова, Л.Є. Сігасва, О.В. Аніщенко та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 272 с.
11. Сучасні технології освіти дорослих: посіб. / [О.В. Аніщенко, Л.Б. Лук'янова, С.В. Зінченко та ін.]. – К., 2013. – 251 с.

Дубасенюк О.А. Цільові орієнтири технології формування основ виховної майстерності майбутніх педагогів // Нові технології навчання: Збірник наукових праць./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України; Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця-Київ, 2014. – С. 20-25.

УДК 371.32

ДУБАСЕНЮК О.А.,
доктор педагогічних наук,
професор Житомирського державного університету
імені Франка, м. Житомир,
академік АМСКП

ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ВИХОВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглядаються цільові орієнтири технології формування основ виховної майстерності майбутніх педагогів у процесі вивчення теорії і методики виховання, зокрема виділено категорії цілей у когнітивній сфері, що передбачають наступні рівні засвоєння знань: репродуктивний, адаптивний, конструктивний, дослідницький, оцінно-узагальнюючий; а також в емоційній сфері, що реалізуються на таких етапах: сприйняття, акцентуація, оцінювання, організація, закріплення системи цінностей. Упровадження в процес навчання розробленої технології свідчить про її ефективність.

Ключові слова: педагогічна технологія, виховна майстерність майбутніх педагогів, таксономія навчальних цілей.

В статье рассматриваются целевые ориентиры технологии формирования основ воспитательной мастерства будущих педагогов в процессе изучения теории и методики воспитания, в частности выделены категории целей в когнитивной сфере, предусматривающие следующие уровни усвоения знаний: репродуктивный, адаптивный, конструктивный, исследовательский, оценочно-обобщающий; а также в эмоциональной сфере, реализуемых на таких этапах: восприятие, акцентуация, оценка, организация, закрепление системы ценностей. Внедрение в процесс обучения разработанной технологии свидетельствует о ее эффективности.

Ключевые слова: педагогическая технология, воспитательная мастерство будущих педагогов, таксономия учебных целей.

The article deals with targets laying the foundations of educational technology skills of teachers in the study of the theory and methodology of education, in particular selected category objectives in the cognitive area, providing the following levels of learning: reproductive, adaptive, constructive, research, evaluative-synthesis; as well as emotional implemented in the following stages: perception, accentuation, evaluation, organization, consolidation values. Implementation of the learning process developed technology proves its effectiveness.

Keywords: educational technology, educational skills of future teachers, taksonomia educational purposes.

XXI століття визначається сформованою тенденцією щодо соціального запиту на високий рівень освіченості, культури, професіоналізму фахівців. Система вищої освіти в Україні формується як одна з найголовніших цінностей державності та суспільної свідомості. Проблеми виховання, освіти, розвитку молодого покоління набувають особливого значення, оскільки доля майбутнього людства більшою мірою залежатиме від розвитку духовної і моральної сфери суспільства. Тому саме професійна педагогічна діяльність учителя як носія духовних цінностей, спадкоємця поколінь покликана сприяти утвердженню гуманної, демократичної особистості, здатної до саморозвитку, самореалізації своїх інтересів та обдаровань.

Освіта покликана прокладати дорогу новій соціальній, економічній, правовій та політичній культурі, робити наше суспільство гуманним, демократичним, динамічним і відкритим [6]. Набуття виховної майстерності є невід'ємною складовою формування духовно-моральної особистості майбутнього вчителя. У зв'язку з цим виникає потреба у визначенні цільових орієнтацій технології оволодіння студентами основами виховної майстерності, що передбачає формування у майбутнього педагога розуміння соціальної значимості обраної професії, оволодіння певною базою необхідних теоретичних знань і умінь застосовувати їх у виховній діяльності.

У Конституції України зазначається, що людина визнається найвищою соціальною цінністю. Отже, метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього і професійного рівня громадян.

Головна мета національного виховання – набуття молоддю соціального досвіду, успадкування

духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

У здійсненні цієї мети важливу роль покликані відіграти предмети педагогічного циклу, і, перш за все, розділ педагогіки “Теорія і методика виховання”[7]. Зазначимо, що педагогічний навчальний заклад насамперед готує спеціалістів для середніх навчальних закладів, а тому потрібно не лише формувати риси вихованої людини – громадянина-інтелігента, а й навчити її саму виховувати учнівську молодь. У роботі вчителя необхідна творчість, постійна активна самостійна діяльність, самовдосконалення.

Істотні зміни у суспільно-політичному житті нашої країни, проголошення України суверенною і незалежною державою вимагають відмови від багатьох застарілих форм і методів навчальної роботи, від переважно кількісних показників у цій роботі, утвердження пошуку нового, орієнтації на педагогічне співробітництво викладача і студента, на розвиток особистості майбутнього вчителя, поваги до його гідності. Головним завданням педагогічного закладу освіти є формування творчої духовно-моральної особистості, прищеплення їй почуття причетності до Української держави, її культури, народу.

Про актуальність зазначеного напрямку свідчать наукові праці українських науковців: В.Г. Кременя, І.Д. Беха, І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало, А.М. Бойко, О.В. Вознюка, І.І. Коновальчука, Т.П. Усатенко, Л.О. Хомич, Л.О. Хоружої та ін.

Відтак, професійна підготовка майбутніх учителів передбачає оволодіння ними основами професійної виховної майстерності. Тому одним з основних завдань педагогічної підготовки є засвоєння та збагачення історико-культурних надбань українського народу – громадян України усіх національностей, традицій української народної педагогіки та досягнень психолого-педагогічної науки. Виникає потреба готувати педагога, здатного забезпечити різнобічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства, розвиток її розумових, фізичних та естетичних здібностей, виховання високих моральних якостей, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого та культурного потенціалу українського народу. Результатом виховної роботи має бути прищеплення студентам поваги до загальнолюдських цінностей, Української держави, її символіки, кращих національних і світових культурних традицій, терпимості і поваги до думки інших, глибокого розуміння особистої відповідальності за долю незалежної України.

Підвищення ефективності професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до виховної роботи вимагає здійснення технологічної побудови розділу “Теорія і методика виховання” на основі системного підходу, яка включає такі структурні елементи: цільовий, змістовий, процесуальний [7, 9].

Мета статті: проаналізувати цільові орієнтири педагогічної технології у процесі вивчення розділу курсу педагогіка “Теорія і методика виховання”.

Розглянемо особливості цільового компоненту технології. Під час проектування цілей та завдань технологічного процесу формування у майбутніх учителів знань та вмінь з теорії і методики виховної роботи використано логіку таксономії навчальних цілей, розроблену групою американських вчених під керівництвом Б.С.Блума у когнітивній та афективній сферах. Відповідно до визначених цілей технологічного процесу виділяються рівні сформованості у студентів знань з розділу “Теорія і методика виховання”. Технологічна побудова системи цілей розділу, визначених через певні види діяльності студентів, може бути представлена шляхом виділення категорій цілей у пізнавальній сфері.

Репродуктивний рівень (знання). Майбутні вчителі мають подати визначення основних понять розділу – “виховання”, “процес виховання”, “сутність виховання”, “мета, ідеал виховання”, “закономірності виховання”, “принципи виховання”, “форми, методи, засоби, прийоми виховання”, “самовиховання”, “перевиховання”. Висвітлити основні компоненти процесу виховання, тенденції його розвитку у сучасній школі. Визначити рушійні сили процесу виховання особистості. Застосовані форми та методи у процесі навчання: бесіда, експрес-контроль, тест, індивідуальне опитування, фронтальне опитування, колоквіум, взаємоопитування.

Адаптивний рівень (розуміння). Студенти мають здійснити інтерпретацію опорної схеми розділу. Пояснити залежність результатів виховання від взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку особистості. Проаналізувати мету виховання відповідно до конкретно-історичного періоду. Обґрунтувати принципи виховання з урахуванням сучасних тенденцій розвитку школи в Україні. Інтерпретувати сутність загальних закономірностей виховання. Застосовані форми та методи у процесі навчання: індивідуальні завдання, подання інформації, консультація, робота у парах змінного складу, дискусія, евристична бесіда, коментоване міркування, коментований доказ.

Конструктивний рівень (застосування). Майбутні педагоги на цьому рівні мають продемонструвати знання щодо сутності базових понять розділу у процесі рішення педагогічних ситуацій під керівництвом викладача, застосовуючи при цьому традиційні форми, методи і засоби для розв’язування стандартної проблеми. Представити знання щодо застосування методів, засобів, прийомів виховання. Навести приклади реалізації принципів виховання у ситуаціях вибору. Сконструювати план виховної роботи, проекти виховних заходів різного типу. Застосовані форми та методи навчання: розв’язування педагогічних задач, тестування, мікро викладання, наведення прикладів, індивідуальні завдання, ділові ігри.

Творчий рівень(аналіз). Студенти мають проаналізувати основні положення “Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти”. Виділити структурні компоненти процесу виховання.

Проаналізувати основні напрями виховного процесу. Охарактеризувати взаємозв'язок понять "виховання" і "самовиховання". Проаналізувати особливості різних класифікацій методів та засобів виховання. Використовувати набуті знання у нестандартних ситуаціях, при розв'язуванні складних виховних проблем під керівництвом викладача, застосовуючи при цьому нестандартні виховні форми, методи, прийоми, засоби. Застосовані форми та методи навчання: вивчення, аналіз, конспектування педагогічної літератури, аналіз педагогічних понять, концепцій виховання, контент-аналіз, аналіз повідомлення, доповіді на занятті, коментоване читання, рецензування, розв'язування педагогічних задач проблемного характеру.

Дослідницький рівень (синтез). Майбутні педагоги можуть розкрити сутність досвіду вчителів-новаторів у сфері виховання. Розробити план різних за формою виховних заходів. Написати реферати з актуальних проблем виховання. Розробити опорну схему одного з напрямів виховного процесу. Визначити одну з актуальних проблем виховання дітей і розробити шляхи та технологію її розв'язування. Узагальнити результати своєї діяльності. Застосовані форми та методи навчання: реферативні форми роботи, доповіді, розробка опорних схем, таблиць, моделювання виховних заходів, розробка рольових ігор, диспути, дискусії, рольове проектування.

Оцінно-узагальнюючий рівень (оцінка). Студенти здатні оцінити значення того чи іншого матеріалу у цілісній системі розділу, ґрунтуючись на чітких критеріях оцінки. Оцінити логіку побудови педагогічних систем А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського та порівняти їх на основі розроблених чинників. Виділити інноваційні підходи у педагогічних системах М.Монтессорі, С.Френе, Я.Корчака та оцінити їх внесок у загальну теорію виховання та розвитку особистості. Обґрунтувати педагогічні здобутки вихователів-майстрів за визначеними критеріями для визначення перспектив розвитку української системи виховання. Побудувати один з варіантів гуманістично орієнтованої класифікації методів та принципів виховання. Застосовані форми та методи навчання: експертна оцінка, ділова гра, проведення експерименту, мозковий штурм, колективний пошук, анкетування, тестування.

Серед загальних цілей вивчення розділу "Теорія і методика виховання" можна визначити такі: ознайомлення з базовими поняттями розділу; формування розуміння сутності категорії "виховання"; усвідомлення цілей, завдань, специфіки, структури процесу виховання; стимулювання у студентів інтересу до процесу виховання особистості і розвиток у них позитивного ставлення до педагогічної теорії і практики у сфері виховання; підготовка майбутнього вчителя до свідомого вибору оптимальних форм, методів, засобів виховної роботи.

Отже, поглиблюючи набуті знання з педагогіки при вивченні курсу "Теорія і методика виховання", майбутні вчителі мають: оволодіти знаннями, які характеризують цілі, закономірності та принципи виховання дітей різних вікових груп; вивчити зміст, форми та методи виховної діяльності у сучасній школі; аналізувати особливості виховної діяльності педагога та способи організації виховного процесу; усвідомлювати сутність процесу виховання, спираючись на сформовані вміння аналізувати педагогічні джерела з метою осмислення позицій різних авторів стосовно розуміння глибинної суті виховання; застосовувати набуті знання при розв'язанні педагогічних задач та моделюванні елементів виховного процесу при підготовці та проведенні практичних занять; оцінювати значення того чи іншого підходу до визначення сутності виховних явищ.

Виходячи із стратегічних цілей розділу курсу, можна сформулювати оперативні завдання для кожного окремого практичного заняття. Наприклад, за результатами вивчення теми "Загальні методи виховання" студенти мають:

- знати сутність понять "метод", "засіб", "прийом" виховної діяльності педагога;
- аналізувати та розуміти специфіку кожного окремого методу виховання; встановлювати зв'язки між ними; знаходити шляхи вдосконалення методів виховання;
- усвідомлювати умови ефективного відбору необхідних методів;
- класифікувати методи виховання на основі аналізу зв'язків між ними;
- застосовувати одержані знання у процесі розв'язання педагогічних задач та моделювання виховних ситуацій;
- оцінювати доцільність застосування того чи іншого методу при розв'язанні педагогічних задач та при аналізі педагогічних джерел.

Таким чином, конкретизація цілей курсу відбувається в два етапи. На першому – вирізняються цілі курсу, на другому – цілі поточної навчальної діяльності.

Зазначимо, що одним з провідних завдань педагогічного навчального закладу є формування позитивної мотивації майбутнього педагога до виконання ним професійних обов'язків, створення умов для розвитку педагогічного мислення студентів і оволодіння ними вміннями та навичками, що є необхідними для творчого підходу до організації і здійснення вчителем навчально-виховного процесу сучасної школи. Технологічна побудова вивчення розділу "Теорія і методика виховання" передбачає розробку цілей навчання, спрямованих на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості майбутнього вчителя. Охарактеризуємо категорії навчальних цілей в емоційній сфері.

Сприйняття. Майбутні вчителі повинні вміти сприймати факти, поняття, закономірності, принципи, ідеї виховання, педагогічного досвіду у сфері виховання. Формувати здатність сприймати, спостерігати педагогічні явища у виховній роботі. Застосовані форми та методи навчання: спостереження, аналіз, бесіда, індивідуальне опитування, розповідь, робота з довідковою літературою.

Акцентація. Студенти можуть визначати своє ставлення до педагогічної теорії, практики, до професії педагога-вихователя і до цінностей виховної діяльності. Формувати готовність до виховної діяльності. Виробляти погляди на суть процесу виховання, вартості національного виховання. Застосовані

форми та методи навчання: бесіда, дискусія, анкетування, діалог.

Оцінювання. Майбутні вчителі здатні приймати чи не приймати цінності педагогічної професії, усвідомлювати суспільну значущість, гуманістичну природу педагогічної професії, цілі, сутність і специфіку виховного процесу. Виробляти власну позицію щодо цінностей професійної виховної діяльності. Формувати власну позицію, точку зору на те чи інше явище, певне ціннісне ставлення до факту, події, педагогічної ситуації. Застосовані методи навчання: аналіз, синтез, порівняння.

Організація. Майбутні педагоги спроможні концептуалізувати цінності виховання, створювати систему цінностей виховання, моделювати плани виховних заходів. Розвивати здатність самостійно виділяти проблеми виховання, осмислювати їх та знаходити гуманістичні форми, методи, засоби їх розв'язування. Застосовані методи навчання: моделювання, синтез, творчі індивідуальні завдання.

Закріплення системи цінностей. Студенти здатні обирати власну систему педагогічних цінностей, ціннісного ставлення до концепцій, різноманітних підходів до процесу виховання, педагогічних інновацій. Виробляти власну поведінку відповідно обраним цінностям педагогічної професії. Формувати власну педагогічну концепцію, філософію виховання як підґрунтя майстерності професійної діяльності, педагогічного світогляду, педагогічного мислення, особистісних якостей. Застосовані форми та методи навчання: тренінг, ділова гра, розробка альтернативних проєктів виховної роботи.

Розроблена технологія була реалізована у Житомирському державному університеті імені Івана Франка на базі науково-педагогічної школи [6] у процесі вивчення педагогічних дисциплін (О.Є. Антонова, О.В. Вознюк, В. М. Єремєєва, В.А. Ковальчук, Н.Г. Сидорчук, Н.С. Щерба та ін.) [1–4; 7–9].

Створена технологія професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до формування виховної майстерності майбутніх педагогів передбачає цілеспрямованість, керованість, контрольованість, оптимальність навчального процесу, тобто такого процесу, який можна відтворити і який приводить до проєктованого результату.

Водночас реформування професійної педагогічної освіти спрямоване на утвердження фундаментальної педагогічної освіти, гармонізації світоглядно-методологічних, дидактичних і технологічних знань, що дає можливість фахівцю повніше реалізовувати гуманітарну, культуротворчу функцію освіти, оволодіти інноваційними технологіями навчання й виховання. Отже, системний підхід до аналізу професійної підготовки вчителя-вихователя дозволяє створити підґрунтя для розробки сучасної педагогічної технології. Він охоплює всі напрями навчального процесу – від постановки цілей і конструювання змісту, засобів до перевірки ефективності роботи розроблених навчальних технологій, що сприяє значному підвищенню рівня виховної майстерності майбутніх учителів.

Література:

1. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування : [монографія] / О. Є. Антонова. – [вид. 2-ге, доп.] – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2004. – 270 с.
2. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : [монографія] / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир : В-во ЖДУ ім. І. Франка. – 684 с.
3. Єремєєва В. М. Педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Єремєєва Віра Модестівна. – Київ, 2002. – 246 с.
4. Ковальчук В. А. Соціально-педагогічні задачі: сутність, типологія, технологія розв'язання : [монографія] / В. А. Ковальчук. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – 152 с.
5. Кремень В.Г. Філософсько-освітня діяльність: інноваційні аспекти // Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи: зб. наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – С. 10-26.
6. Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів : наук. зб. / [за ред. проф. О. А. Дубасенюк]. – [вид. 2-ге, доп.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 418 с.
7. Практикум з педагогіки : навч.-метод. посіб. / [за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 432 с.
8. Сидорчук Н. Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів: теорія та технологія формування : [монографія] / Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2004. – 168 с.
9. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів : навч. посіб. : у 2-х ч. / [за заг. ред. О. А. Дубасенюк]. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2001. – Ч. 1 : Технології загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів. – 260 с.

Дубасенюк О.А. Концептуальні положення педагогічної підготовки майбутніх учителів на засадах полікультурності // Проблеми освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – Вінниця-Київ, 2015.– С. 80-85.

УДК 378.1 (477.75)

О.А. Дубасенюк, д.пед.н., професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАСАДАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ

В статье рассматриваются концептуальные положения педагогической подготовки будущих учителей на основе поликультурности. Анализируются философские, психологические и собственно педагогические аспекты исследуемой проблемы, а также выделены компоненты структуры поликультурной подготовки учителя: целемотивационный, когнитивный, операционно-деятельностный. Представлена концептуальная модель профессионально-педагогической подготовки будущего учителя к межкультурному взаимодействию субъектов образовательного процесса, которая реализуется в трех пространствах: структурном, процессуальном и аксеологическом.

Ключевые слова: поликультурность, межкультурное взаимодействие субъектов образования, концептуальная модель профессиональной подготовки будущего учителя к межкультурному взаимодействию субъектов образовательного процесса.

The article discusses the conceptual provisions of the pedagogical training of the future teachers on the basis of multiculturalism. The philosophical, psychological and pedagogical aspects of the investigated problems are analyzed, as well as the components of the structure of multicultural teacher training are differentiated: aim-motivation, cognitive, operational and activities. The conceptual model of professional-pedagogical training of future teachers for intercultural interaction of the subjects of educational process, being realized in three areas (structural, procedure and axiological) is represented.

Keywords: multiculturalism, intercultural interaction of the subjects of education, a conceptual model of professional training of the teachers for intercultural interaction of the subjects of educational process.

Актуальність та перспективність проблеми полікультурної освіти в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів передбачає утвердження у всіх сферах життєдіяльності людини і суспільства загальноцивілізаційних тенденцій розвитку та тенденцій зближення націй, народів, держав через створення спільного економічного, освітнього, культурного, інформаційного простору і водночас збереження та посилення етнокультурного компоненту українського суспільства. У зв'язку з цим актуалізуються проблема полікультурної освіти, формування в молоді уявлень про різноманітність культур у світі, позитивного ставлення до національно-культурних та етноконфесійних традицій народів.

Притаманна українському суспільству культурна різноманітність вимагає навчання молоді толерантній взаємодії, теоретичні і методичні засади якої поки не знайшли свого достатньо повного відображення в педагогічній науці.

Мета статті: обґрунтувати концептуальні положення професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя на засадах полікультурності.

Розробка провідних концептуальних положень має передбачати розгляд педагогічної освіти як цілісного системного явища з визначеними цілями, принципами, функціями, структурою, змістом, а також спиратися на теорію і практику, принципи мультикультурності, гетерогенності й поліетнізму.

Концептуальні положення відображають також вплив на професійне й особистісне становлення майбутнього педагога в умовах полікультурного середовища. Полікультурна спрямованість педагогічної освіти розглядається як теоретико-методологічна стратегія формування у майбутніх учителів досвіду міжкультурної взаємодії в контексті міждисциплінарного підходу.

Сучасні тенденції полікультурної підготовки майбутніх педагогів досліджують як вітчизняні дослідники (І.Д. Бех, О.В. Дубовік, І.Ф. Лощенова, О.В. Сухомлинська), так і зарубіжні (П. Вебер, О.Н. Джурина, В. Міттер, Т. Рюлькер). Культурознавчі аспекти підготовки майбутніх учителів розглядають М.П. Лещенко, О.П. Рудницька, Т.В. Іванова, О.Л. Шевнюк, Н.В. Якса та ін.

Проведений аналіз дозволив виявити важливі аспекти дослідження цієї проблеми: філософський, психологічний і власне педагогічний.

Філософський аспект вивчення професійної підготовки майбутніх фахівців спрямовує дослідження на врахування соціальних запитів суспільства у напрямі формування фахівця як активного суб'єкта діяльності, людини з науковим світоглядом, здатної здійснювати науковий пошук та ефективну міжкультурну взаємодію шляхом реалізації інноваційних технологій. Сучасна філософія (В.Г. Кремень, М.О. Бердяєв, І.А. Зязюн, В.С. Біблер, В.В. Давидов, та ін.) [6, 8, 12] розглядає проблему професійної підготовки особистості з позиції єдності теорії та практики, їх впливу на діяльність людей, на організацію життєдіяльності людини та специфіку її зв'язків у суспільних відносинах, особливо у взаємодії з

навколишнім світом, що має полікультурний характер (Г.Н. Андрєєва, В.Г. Афанасьєв, Л.П. Буєва, Д.І. Дубровський, М.С. Каган та ін.) [4, 5].

Психологічний аспект вивчення сутності професійної підготовки майбутніх фахівців дозволяє простежити процес розвитку ставлення учнів та студентів до освіти в цілому, їхньої ролі у формуванні міжкультурної компетенції, до їхньої професійної діяльності, полікультурного міжособистісного спілкування. Такий підхід має збагатити наші уявлення про досліджувану проблему (Г.О. Балл, Л.С. Виготський, О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Д.Б. Ельконін та ін.). При цьому професійна спрямованість студентів передбачає позитивне ставлення до майбутньої професії, розвиток інтересу, нахилів, педагогічних здібностей, прагнення до самовдосконалення (А.О. Вербицький, Н.В. Кузьміна, В.М. Ковальова, С.О. Сисоєва та ін.) [3, с. 39-40].

Серед найважливіших – виділимо культурологічну спрямованість підготовки майбутніх педагогів як складову полікультурної взаємодії. У педагогіці постійно зростає увага до культурологічних проблем освіти (В.С. Библер, Г.П. Васянович, В.М. Гриньова, Т.В. Іванова, Н.Б. Крилова, О.Л. Шевнюк) [8, 13].

У контексті культурологічного підходу полікультурна професійна підготовка звертає увагу на освітньому, соціальному і виховному ефекті взаємодії студентів з безліччю середовищ, на необхідності поглибленого вивчення процесів, що відбуваються, в їх взаємодії. Відтак, концепція професійної підготовки в полікультурному контексті має ґрунтуватися на ідеї послідовної ідентифікації майбутнього фахівця з усе більш масштабними соціально-культурними й історичними спільнотами [15, с. 203-204].

У межах Житомирської наукової школи також здійснено дослідження таких базових понять як «культура», «полі культурність», «полікультурна освіта», «взаємодія», «міжкультурна взаємодія», «компетентність у міжкультурній взаємодії» (Ю.О. Костюшко, О.Б. Слоньовська Н.В. Якса).

Крім того, дослідники виділяють компетентісну спрямованість професійної підготовки до полікультурної міжособистісної взаємодії. У дослідженнях В.Г. Горба, Л.М. Мітіної, В.О. Сластьоніна, А.В. Хуторського та ін. знаходимо теоретичні обґрунтування компетентісного підходу. Відзначимо, що компетентісна спрямованість – це професійно-статусні можливості щодо здійснення людиною державних, соціальних і міжособистісних повноважень у професійній діяльності [10, с. 23]. На думку В.О. Сластьоніна, умовою якісною роботи майбутнього фахівця слід вважати таку підготовку, що забезпечить «професійну компетентність ... формування в студентів сучасного стилю цілісного науково-педагогічного мислення, готовності до професійної самоосвіти» [14, с. 63].

У рамках дослідження **психологічного аспекту** підготовки майбутніх фахівців (Г.М. Андрєєва, К.О. Абульханова-Славська, І.Д. Бех, О.О. Бодальов та ін.) безпосереднє відношення до проблеми мають положення, пов'язані з вивченням процесів взаємин особистості з представниками різних національностей і народностей, виявленням механізмів взаємовпливу людей [2, 4]. І.О. Зимня у своїх роботах зазначає, що «взаємодія у формі співробітництва припускає і спілкування як його ідеальну форму. Перше не може бути без другого, тоді як друге може бути без першого, що свідчить про їхню відносну, умовну автономію» [11, с. 185]. Таким чином, психологічний аспект професійної підготовки дозволив виділити основні теоретичні ідеї, що є важливими для досліджуваної проблеми.

Власне педагогічний аспект свідчить, що проблема підготовки майбутніх фахівців є однією з найбільш важливих у педагогічній науці (О.А. Абдулліна, С.І. Архангельський, І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калік, Н.В. Кузьміна, М.П. Лещенко, Н.Г. Ничкало, Г.К. Паринової, Л.П. Пуховська, І.П. Раченко, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков та ін.).

У педагогіці склалися різні підходи до визначення сутності професійної підготовки студентів, але загальним, об'єднуючим є розуміння її як цілеспрямованого педагогічного процесу. Концептуальне обґрунтування цієї проблеми відображено у працях О.А. Абдулліної щодо підготовки майбутнього вчителя. З погляду автора, професійна підготовка майбутніх учителів спрямована на оволодіння ними глибокими і всебічними знаннями, вміннями зі своєї спеціальності, знанням змісту і методів науки, і так само практичними вміннями [1, с. 24]. В.О. Сластьонін також наголошує на необхідності формування у студентів теоретичних знань, причому акцент робиться на самостійній роботі студентів, що відповідає загальним цілям навчання у ВНЗ [14, с. 66].

У ході дослідження науковцями виділено структуру професійної підготовки вчителя до міжкультурної взаємодії. Цікавий підхід простежено у наукових працях Н.В. Якси [15, с. 213-216], яка виділяє наступні компоненти.

Цілемотиваційний компонент полікультурної професійної підготовки майбутніх фахівців. Мета визначає специфіку всіх її елементів, збагачує зміст і робить ціннісно значущим її результат, що сприяє підвищенню рівня полікультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Останнє передбачає особливу взаємодію, взаємовплив педагога і студента та розвиток ціннісних орієнтацій та особистісно-професійних якостей майбутніх учителів. Підкреслимо те, що суб'єкти професійної підготовки прагнуть не тільки включитися в навчальний процес, а й організувати міжкультурну взаємодію. Все це сприяє професійному становленню майбутнього фахівця.

До об'єктивних передумов виділених цілей можна віднести вимоги соціальної дійсності, що вимагають будувати толерантні взаємини вже в процесі професійної підготовки (Г.О. Балл, О.А. Грива, І.А. Зязюн, В.А. Семиченко, І.О. Трухін), самостійно здобувати і поглиблювати знання шляхом вивчення різних джерел. Суб'єктивна сторона мети полягає в особистому прийнятті її студентом (Г.К. Воеводська,

І.П. Волков). У процесі цілепокладання саме суб'єктивний чинник відіграє головну роль. Мета діяльності має бути не тільки зрозуміла, але й прийнята студентом і сприяти вияву його особистісних властивостей, та задоволенню потреб.

Отже, мета полікультурної професійної освіти передбачає розвиток міжкультурної компетентності, позитивних «Я-» і «Ми-концепцій» в кожного суб'єкта освіти – представника тієї або іншої культури; формування цінностей полікультурного суспільства і полікультурної компетентності; набуття досвіду міжкультурної комунікації як підгрунтя визначення успішних життєвих і професійних стратегій.

У структурі діяльності виділяється і мотив, що виникає на основі потреби, яка зумовлена метою, і тісно з нею пов'язаний (О.М. Леонтьєв, І.П. Підласий, В.В. Рибалко). Забезпечення взаємозв'язку мети і мотиву є необхідною передумовою для успішної реалізації професійної підготовки студентів у цілому, а також підготовки до полікультурної міжособистісної взаємодії.

Когнітивний компонент професійної підготовки. Розвиток мотиваційної сфери студентів реалізується через її зміст. У психолого-педагогічних дослідженнях (А.М. Алексюк, З.Ф. Донець, Т.І. Зюзіна, Ю.О. Костюшко, О.М. Семенов, О.Л. Шевнюк) зміст будь-якої діяльності характеризується змістом основних видів цієї діяльності, яке забезпечується опрацюванням науково-педагогічної інформації з питань міжкультурної взаємодії. Важливим є самостійний збір, аналіз, порівняння, оцінювання наукових ідей, методичних рекомендацій, а також аналіз можливостей застосування отриманих знань і їх поглиблення. Зміст підготовки студентів пов'язаний не тільки із систематизацією й узагальненням засвоєного матеріалу щодо полікультурної взаємодії, але й з пошуком нестандартних рішень проблеми, теоретичною розробкою, створенням власного творчого продукту у вигляді навчального проекту.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає включення такої складової, як уміння (обов'язковий елемент, так званий у педагогіці інструментарій діяльності, за допомогою якого відбуваються дії). Саме вміння сприяють розвитку у студентів міжкультурної взаємодії (З.Т. Гасанов, О.А. Дубасенюк, К.С. Мальцева, А.А. Морозлі, К.К. Платонов, Н.М. Тарасевич, Г.В. Троцко).

Крім того, професійна підготовка студентів сприяє формуванню в них умінь набуття інформації і мобільного орієнтування в її великому потоці, а також умінь виділяти головне, умінь порівнювати отримані знання, тобто умінь, що сприяють одержанню продукту взаємодії. Професійна підготовка студентів розвиває також уміння реалізувати на практиці отримані теоретичні знання, вміння їх комбінувати, використовувати комплексно, систематизовувати й узагальнювати раніше засвоєні способи дій, уміння здобувати навички і досвід самостійного вирішення проблем, що виникають у полікультурній взаємодії. Продуктивно-творча професійна підготовка студентів пов'язана з уміннями розробляти і конструювати творчі ідеї; вміннями вибирати з них найбільш цінні та реалізовувати елементи творчості у взаємодії з подальшою самооцінкою.

Оцінно-результативний компонент. Професійна підготовка, завершується певним результатом, за яким можна перевірити правильність і ефективність поставленої мети, а також узгодження мети, мотивів, предметних дій, операцій, здібностей і можливостей особистості. Результатом пізнавально-пошукової професійної підготовки є здатність майбутнього педагога до самостійного оволодіння механізмами наукового дослідження, до продукування інноваційних ідей, ступінь самостійного засвоєння нового матеріалу; якість отриманих знань. Продуктом і результатом дієво-практичної професійної підготовки студентів є досвід самостійного застосування теоретичних знань на практиці; використання у своїй діяльності елементів дослідницького і творчого пошуку; набуття навичок позитивного спілкування і взаємодії з іншими людьми, рефлексії.

Важливим результативним компонентом професійно-педагогічної підготовки є **готовність** майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії. Готовність, на думку Ю.К. Васильєва, визначають як умову успішного виконання діяльності, вибірково «прогнозуючу» активність, що спрямовує особистість на майбутню діяльність. В.О. Сластьонін, Н.А. Сорокін та інші вважають, що готовність учителя до виконання професійних функцій включає емоційно-вольову стійкість, витримку, педагогічний такт, професійно-педагогічне мислення, що дозволяє аналізувати свою діяльність, передбачати результати роботи [14]. Готовність до навчання студентів продуктивній міжкультурній взаємодії розглядається як сукупність дієвих знань та необхідних якостей, що передбачає організацію продуктивної міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Таким чином, готовність вміщує такі змістові характеристики: розвинену цілемотиваційну сферу, цінності педагогічної професії; полікультурні цінності; знання специфіки міжкультурної взаємодії; уміння взаємодіяти у полікультурному просторі; сформовані особистісні якості міжкультурної взаємодії, що відповідає компонентному складу професійної діяльності студента.

До інтегративного результату педагогічної освіти віднесено і міжкультурну компетентність як наявність у вчителя знань про свою культурну належність та свої культурні традиції з метою реалізації знань у процесі спілкування з культурно відмінними учнями й розвитку в їх поведінці визначених стратегій, що прийняті в спілкуванні з представниками інших культурних груп.

Основні компоненти міжкультурної компетентності вміщують: когнітивний (знання про інші культури, розвинені когнітивні здібності); інтраособистісний, (внутрішній стан особистості, здатність до саморозвитку, самовизначення); міжособистісний (розвиток ефективної міжгрупової комунікації, що належить до поведінкових здібностей особистості налагоджувати контакти з людьми різних культурних

груп); діяльнісний (здатність здійснювати міжкультурну взаємодію).

На цій основі обґрунтовано принципи формування міжкультурної професійної компетенції: гуманізації змісту освіти; опори на профільний тезаурус (знання й досвід у сфері гуманітарних і професійних дисциплін); конгруентності (відповідність навчальних міжкультурних дій реальним іншомовним і поведінковим професійним діям майбутніх фахівців); професійної комунікативності (здатність здійснювати ефективне спілкування в професійних ситуаціях міжкультурного спілкування); діалогічності; полікультурності.

Розроблене у межах Житомирської науково-педагогічної школи теоретико-методологічне підґрунтя дослідження дало можливість Н.В. Яксі окреслити продуктивну концептуальну модель професійної підготовки вчителя до міжкультурної взаємодії як описовий аналог результату його професійної підготовки [15, с. 223].

Концептуальна модель професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, з погляду науковця, реалізується у трьох площинах: структурній, процесуальній і аксеологічній [15, с. 211-212].

Структурна площина охоплює такі компоненти: мету (цілі міжкультурної взаємодії, які в процесі навчання формує викладач, та міру їх відповідності цілям ВНЗ); об'єкт (студенти, вихідний рівень їх готовності до міжкультурної взаємодії; рівень розвитку розумових здібностей і морально-ціннісних якостей особистості); предмет (взаємодія суб'єктів освіти); засоби (міжкультурна комунікація; засвоєння досвіду; володіння міжкультурною інформацією).

Процесуальна площина включає наступні компоненти: цілемотиваційний (передбачає усвідомлення мети та мотивацію до здійснення міжкультурної взаємодії як потреби пізнання цих процесів); когнітивний (вміщує систему знань щодо змісту професійної підготовки студентів, що пов'язана не лише з узагальненням засвоєного матеріалу у цій сфері, а також з пошуком нестандартного вирішення проблеми теоретичної розробки і створення власного творчого продукту); операційно-діяльнісний (передбачає розвиток умінь орієнтуватися в міжкультурній інформації; комбінувати, комплексно використовувати, систематизовувати та узагальнювати засвоєні способи дій; уміння здобувати навички й досвід самостійного вирішення міжкультурних проблем); оцінно-результативний (передбачає результат професійної підготовки – узгодження мети, мотивів, предметних дій, операцій, здібностей, можливостей особистості; в її продуктивності та інноваційності).

Аксеологічна площина, на думку автора, передбачає розвиток і сформованість у майбутніх педагогів особистісно-моральних цінностей професійної діяльності; надання ціннісного характеру взаєминам учасників освітнього процесу, у тому числі з представниками інших націй і народностей.

Висновок. Таким чином, як свідчать результати наукового пошуку дослідників, професійно-педагогічну підготовку майбутнього вчителя на засадах полікультурності можна представити у вигляді сформованої готовності майбутнього педагога до здійснення міжкультурної взаємодії (усвідомлення цінностей педагогічної професії та полікультурних цінностей; знання специфіки міжкультурної взаємодії; уміння взаємодіяти в полікультурному освітньому середовищі; сформовані особистісні якості міжкультурної взаємодії) та компетентності майбутнього педагога в міжкультурній взаємодії суб'єктів освітнього простору (предметно-інформаційна, регулятивно-рефлексивна, практико-діялісна; професійно-комунікативна).

Перспективи. У сучасних євроінтеграційних умовах, коли посилюються процеси культурної взаємодії країн та народів світу, перед педагогічною наукою постає проблема впровадження концептуальних теорій глобалізації та інтеграції. Розроблена концептуальна модель сприяє розробці стратегії і тактики професійної полікультурної підготовки майбутніх учителів. Виникає потреба подальшого вдосконалення полікультурної підготовки майбутніх педагогів, що вимагає оволодіння ними знаннями закономірностей розвитку полікультурних процесів.

Література:

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : учеб. пособ. для пед. спец. высш. учеб. заведений / О.А. Абдуллина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Альбуханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К.А. Альбуханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
3. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды : В 2-х т. / Б.Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 288 с.
4. Андреева Г.М. Современная социальная психология на Западе. Теоретические ориентации / Г.М. Андреева, Н.П. Богомолов, Л.А. Петровский. – М. : МГУ, 1978. – 270 с.
5. Афанасьев В.Г. Общество : системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
6. Бердяев Н. А. Самопознание : (опыт философс. автобиограф.) / Н. А. Бердяев ; сост., предисл., подготов. текстов, коммент. и указ. имен А.В. Вадимова. – М. : Книга, 1991. – 446 с.

7. Бех І.Д. Виховання особистості. У двох книгах. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. I : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади – 2003. – 278 с.
8. Библер В.С. Школа диалога культур: основы программы / В.С. Библер. – Кемерово : Алеф, 1992. – 93 с.
9. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. Психологическое исследование / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 464 с.
10. Горб В. Г. Основная образовательная программа вуза : проблемы и решения / В.Г. Горб // Высшая школа. – 2004. – № 2. – С. 22-31.
11. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов. – [изд. 2-е ; доп. ; испр. ; перераб.]. – М. : Логос, 2003. – 384 с.
12. Зязюн И.А. Профессиональное развитие личности в контексте культурных ценностей / И. А. Зязюн // Проблемы постсекундарного профессионального образования / Клуб профессионального образования стран Центральной и Восточной Европы. – К. : Вища школа, 1998. – С. 130-136.
13. Крылова Н.Б. Культурология образования / Н.Б. Крылова. – М. : Народное образование, 2000. – 272 с.
14. Сластенин В.А. Субъектно-деятельностный подход в общем и профессиональном образовании / В.А. Сластенин. – М. : Магистр-пресс, 2000. – 263 с.
15. Професійна підготовка майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії в умовах полікультурності Кримського регіону : [монографія] / Н.В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.